

Такриз

ба диссертатсияи Қодирова Дилноза Лутфуллоевна дар мавзӯи “Нақши маҷаллаи “Садои Шарк” дар нақди адабии тоҷикии солҳои 70-90 садаи XX” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик

Нақди адабии тоҷик аз нигоҳи қидмати замони баробари афкори адабию назарӣ пайдо шуда, дар давраҳои гуногуни таърихӣ бо тақозои ҳавзаҳои адабӣ ва муҳитҳои эҷодии мавҷуд дар ҷуғрофиёи таърихии густариши забон ва адабиёти тоҷик ташаккул ёфтааст. Нақду наққодӣ дар ҳар як марҳалаи таърихӣ аз назари ҷигунагии вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, адабӣ ва таъсири омилҳои гуногун ба афкори интиқодӣ вижагиҳои ба худ хоссеро доро мебошад, ки садаи бист ҳам маҳдудаи замони машаххасе аз ҷузъи таркибии таърихи тӯлонӣ ба ҳисоб меояд. Ҷараёни танқиди адабӣ дар садаи бист, дар навбати худ, боз ба чанд марҳала тақсим мешавад, ки маъмулан, бо тавачҷуҳ ба вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва адабӣ табақабандӣ гардида, ҳамчун нақди аҳди Шӯравӣ ҳам ёд карда мешавад.

Замони Шӯравӣ давраи махсусе аз ташаккули нақди адабии тоҷикро муаррифӣ мекунад, ки сиёсатзадагии афкори интиқодӣ ва маҳдудаи фикрӣ аз ҷумлаи муҳимтарин вижагиҳои он ҳисобида мешавад. Аз ҷумла, се даҳаи ҳафтод, ҳаштод ва навадуми асри гузашта, ки ба охири давраи мавҷудияти сохти Шӯравӣ ва замони Истиклол рост меояд, аз нигоҳи дигаргуниҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва адабӣ марҳалаи вижае аз ташаккулу таҳаввули афкори интиқодии тоҷикро ташкил медиҳад.

Дар марҳалаи таърихии мазкур барои мунаққидон фазои муносиби баёни афкори интиқодӣ ва нақди асарҳои манзуму мансури бадеӣ фароҳам омада, дар натиҷа, ҷараёни нақди осори бадеӣ ба маҷрои муайяне ворид гардида, дар шаклу муҳтавои хосси аҳди Шӯравӣ ба ташаккулу таҳаввули афкори интиқодӣ заминаи мусоид фароҳам омад. Бо фаро расидани фазои ошкорбаёнӣ дар миёнаи даҳаи ҳаштодум ба баъд ва оғози замони Истиклол нақди адабии тоҷик вориди марҳалаи ҷадиде мешавад, ки аз бисёр ҷиҳат аз давраҳои пешин фарқ дошт.

Мунаққидоне, ки дар солҳои 70-90 садаи гузашта фаъолият доштанд, рашҳаи қалами худро дар шаклҳои гуногун дар маҷаллаю рӯзномаҳо ҷоп кардаанд, ки дар он миён яке аз минбарҳои асосӣ маҷалаи “Садои Шарк” буд. Дар ҳақиқат, чунонки дар рисолаи мавриди назар асоснок карда шудааст, нақши маҷаллаи “Садои Шарк” дар ташаккул ва таҳаввули нақди адабӣ дар солҳои 70-90 садаи ХХ ҷашмрас буда, таҳқиқи масъала барои таъйини равишҳои асосии назарӣ ва амалии нақди адабии замон ва ҳусну кубҳи он мусоидат карда метавонад.

Диссертатсияи Қодирова Дилноза Лутфуллоевна “Нақши маҷаллаи “Садои Шарк” дар нақди адабии тоҷикии солҳои 70-90 садаи ХХ” аз назари сохтор аз муқаддима, се боб, ки ҳар кадом ба фаслҳо тақсим шудаанд, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, дар 180 сафҳаи ҷопи компютерӣ таълифу танзим шудааст.

Дар муқаддима, тибқи маълум, унвонҷӯ дар бораи аҳаммияти таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқ, методологияи таҳқиқ ва асосҳои назарии он, навгониҳои таҳқиқ, сарчашмаҳо ва маводи таҳқиқ, арзиши назарӣю амалии таҳқиқ, нуқтаҳои асосие, ки ба дифоъ пешниҳод мешаванд, коркард ва натиҷаҳои таҳқиқ ва сохтори рисола маълумот додааст.

Боби якуми диссертатсия “Масъалаҳои назарӣ ва методологияи нақди адабӣ дар маҷаллаи “Садои Шарк”” ном дошта, фаслҳои “Сиёсати адабӣ ва равишҳои инкишоф нақди адабӣ”, “Жанрҳои нақди адабӣ ва махсусияти таҳлили онҳо” ва “Нақди нақд ва моҳияти ҳунарии он”-ро дар бар мегирад.

Дар фасли якуми боби аввали рисола масъалаи сиёсати адабӣ ва равишҳои инкишофи нақди адабӣ аз рӯйи маводи мундариҷ дар маҷаллаи “Садои Шарк” баррасӣ шудааст, ки ба ҳукми ҷанбаи назарии масъалаи асосии таҳқиқ мебошад. Унвонҷӯ дар тарҳи масъала асосан ҷиҳати сиёсиро ба эътибор гирифта, бештар ба қарори Кумитаи марказии ҳизби ҳокими вақт “Дар бораи танқиди адабию бадеӣ” таъя карда, масъаларо аз рӯйи фарзияи зерин пайгирӣ кардааст: “Равиши инкишоф ва моҳияти ҳунарии нақди адабиро тавачҷуҳи мунаққидон ба сиёсати расмӣ ва хостаҳои он муайян мекунад” (саҳ. 12).

Махсусан, дар ду даҳаи аввал маҷалла ба масъалаҳои нақди адабӣ ва ҷараёни танқиди ҷорӣ асосан ба сиёсати ҳизби ҳоким дар бораи нақди адабӣ таъя

кардааст, ки дар натиҷа, равиши нақди иҷтимоию идеологӣ ба вучуд омадааст. Пешрафти нақди адабӣ аз замони бозсозӣ оғоз гардида, маҷала аз ин мақтаи таърихӣ ба баъд мунаққидонро дар шинохти моҳияти ҳунарии адабиёти асил раҳнамоӣ кардааст.

Дар фасли дуюми боби аввали рисола масъалаи жанрҳои нақди адабӣ ва хусусияти таҳлили онҳо таҳқиқ шудааст. Муҳтавои ин фаслро моҳиятан ба ду бахш чудо кардан мумкин аст. Дар бахши аввал мақолаҳои баррасӣ шудаанд, ки дар таҳлилу нақди ин ё он асари алоҳидаи бадеӣ ва ё ғурӯҳи асарҳо махсус буда, аз ҷониби Р. Амонов, С. Табаров, М. Шукуров, Х. Шарифов, А. Сагторов, А. Ҳаким, А. Набиев, А. Сайфуллоев, Ҷ. Бақозода, Ю. Акбаров, С. Абдулло ва Х. Даврондухт навишта шудаанд. Бахши дуюм ба таҳқиқи чехранигории адабӣ (чехраи адабӣ, симои адабӣ) ҳамчун жанри нақди адабӣ бахшида шуда, дар ин замина фаъолияти чехранигории Р. Ҳошим, М. Шукуров, С. Табаров, А. Ҳакимов, А. Сайфуллоев, Ю. Акбаров таҳлил шудааст. Ба мушоҳида унвонҷӯ, “аксари чехраҳои адабие, ки дар маҷалла чоп шудаанд, бо усули нақди осор ва падида овардани сарнавишти инсонӣ ва ҳунари шоиру (?) нависандагон навишта шудаанд” (саҳ. 43).

Баъзе маводи зери унвони “Солномаи адабиёт” дар маҷаллаи “Садои Шарқ” чоп шударо унвонҷӯ ба жанри чехранигории адабӣ мансуб донистааст, чунки дар онҳо оид ба “шахсияти инсонӣ ва ҳайсияти ҳунарии шоирон” маводе ҷой дода шудаанд, ки “ба талаботи жанри чехраи адабӣ мувофиқ”-анд. Навиштаҳои А. Сайфуллоев дар бораи Қутбӣ Киром, Р. Ҳодизода оид ба шахсият ва эҷодиёти Фотех Ниёзӣ, А. Абдуманнонов перомунӣ зинаҳои ташаккулу таҳаввули ҳунари нависандагии Ҷалол Иқромӣ аз ҷумлаи чунин солномаҳо ҳастанд.

Фасли сеюми боби якум ба баррасии масъалаи нақди нақд ва моҳияти ҳунарии он оид буда, мабоҳиси матраҳ дар он фарогири андешаҳо оид ба баъзе равишҳои нақди адабӣ, арзёбии мақолаҳои интиқодӣ, масъалаҳои умумии танқид, шакли осори бадеӣ, масъалаҳои маҳорати нависандагӣ, сабку услуб, жанр, ягонагии шаклу мазмун, камбудии нақд, танқиди шеър, тамоюлҳои асосии шеър ва ғайра мебошанд, ки дар маҷмӯъ, ба таҳқиқи вазъи танқид

бахшида шудаанд. Унвончӯ мақолаҳои дар заминаи нақди нақд таълиф шударо баррасӣ карда, дар замина ҳам ба муваффақиятҳо ва ҳам ба камбудихои нақди тоҷик ишора кардааст. Масъалаҳои вазъу ҳолат, ташаккулу таҳаввули нақд ва нуқсонҳои асосии нақд ҳам муайян шудаанд. Унвончӯ дуруст ба мушоҳида гирифтааст, ки мақолаҳои дар охири солҳои ҳаштод ва ибтидои солҳои навади садаи XX навиштаи Х. Шарифов, А. Сатторов, Ю. Акбаров, Ҷ. Бақозода, ки дар маҷаллаи “Садои Шарқ” чоп шудаанд, “заминаро барои равиши касбии худшиносии нақд поягузори кардаанд” (саҳ. 63).

Боби дуюми рисола “Нақди шеър ва хусусияти он” унвон дошта, аз фаслҳои “Равиши нақди мавзӯиву ғоявӣ ва жанрӣ” ва “Хусусияти бадеии шеър ва нақди он” таркиб ёфтааст.

Унвончӯ бо ба миён гузоштани масъалаи равиши нақди мавзӯию ғоявӣ ба муҳимтарин вижагии нақди шеър дар замони Шӯравӣ ишора кардааст, ки ба моҳияти иҷтимоии шеър алоқаманд буда, ҳамчун нақди иҷтимоӣ шинохта мешавад. Дар ин навъи нақд тавачҷуҳи асосӣ ба таҳлили мавзӯъ ва ғояи асари бадеӣ нигаронида шуда, ба масъалаҳои тамоюли фардӣ, хунари шоирӣ, завқи бадеӣ чандон эътибор дода намешуд. Тавре ки дар рисола таъкид шудааст, чунин равиши нақди адабӣ “тарзи воқеагароии сотсиалистиро ҳамчун меъёри баррасии осори бадеӣ ба ҳукми қонун даровард” (саҳ. 68).

Навъи дигари нақд, ки дар рисола ба он ишора шудааст, нақди ситоишгарона мебошад. Нақди ҳадафманд ва касбии шеър бо мақолаи Ш. Ҳусейнзода “Дар бораи баъзе майлҳо дар шеъри муосири тоҷик” оғоз мегардад, ки дар рисола муфассал баррасӣ шудааст. Чунин тамоюл дар навиштаҳои М. Шукуров, Ғ. Мирзо, А. Сатторов ҳам мушоҳида мешавад.

Ба масъалаи хусусиятҳои жанрии ашъори шоирон дар мақолаҳои Х. Отахонова, А. Сатторов, А. Ҳақимов, Ю. Акбаров, Х. Шарифов тавачҷуҳ шудааст. А. Сатторов бо назаре нав перомунӣ жанри достони А. Қаҳҳорӣ “Шаби пеш аз марг” сухан карда, пас аз муайян кардани сабабҳои эҷоди дoston ва таҳлили мавзӯӣ ба хусусиятҳои жанрӣ диққат кардааст. Оид ба жанри дoston дар рисола мақолаҳои Х. Шарифов, С. Табаров, М. Шукуров, А. Ҳақимов ҳам баррасӣ шудаанд.

Аз таҳқиқи анҷомдодаи унвонҷӯ бармеояд, ки мунаққидон яке аз камбудихои асосии нақди шеър дар замони Шӯравӣ аз бетаваҷҷуҳӣ дар масъалаи маърифати хунари ва арзёбии хусусиятҳои бадеии шеър иборат донистаанд. Вале, ба ҳар сурат, дар баъзе навиштаҳои муҳаққиқон, махсусан, дар нақдҳои, ки дар даҳаи навадуми асри гузашта ба миён омадаанд, масъалаи хусусиятҳои бадеии шеър мавриди тавачҷуҳ қарор доштааст. Аз мабоҳиси рисола бармеояд, ки масъалаи мазкур дар навиштаҳои Х. Шарифов, Ю. Акбаров, А. Ҳақимов, Ф. Абдулло, А. Сатторов, Гулназар матраҳ шудааст.

Боби сеюми рисола “Нақди насри бадеӣ ва равишҳои хунарии он” номгузори шуда, аз се фасл таркиб ёфтааст, ки “Тамоюлҳои ғоявӣ ва иҷтимоии нақди наср”, “Қаҳрамони насри бадеӣ ва мушаххасоти он”, “Нақди ҷустуҷӯҳои бадеӣ ва сабки нависандагон” номида шудаанд.

Аз тариқи масъалагузориҳои унвонҷӯ дар ҳар се фасли боби охирини диссертатсия маълум мешавад, ки дар нақди асарҳои бадеии мансур низ мунаққидон асосан ҳамон равишҳоеро пайгирӣ кардаанд, ки дар нақди шеър мавриди назарашон қарор доштааст. Мунаққидоне, ки перомунӣ масъалаҳои матраҳ дар ҳар се фасли мазкур баҳс кардаанд, асосан ҳамонҳое ҳастанд, ки оид ба нақди шеър мақолаҳо навиштаанд. Чехраҳои нав дар нақди насри бадеӣ Ю. Бобоев ва З. Османова мебошанд, ки аз онҳо дар мавриди баррасии қаҳрамони насри бадеӣ ёд шудааст. Бино ба мушоҳидаи унвонҷӯ, “нақди адабӣ дар арзёбии қаҳрамони наср асосан ба дастурҳои мафкуравии дар он рӯзгор шоеъ таъя кардааст” (сах. 126).

Мунаққидон ба масъалаҳои маҳорати хунари ва сабки нависандагон шурӯъ аз даҳаи шастуми асри бист тавачҷуҳ кардаанд. Маҷаллаи “Садои Шарқ” низ дар солҳои 70-90 садаи гузашта масъалаҳои мазкурро бо наشري мақолаю тақризҳо пайгирӣ кардааст, ки баррасии он мабҳаси охирини диссертатсияи мавриди назарро ташкил медиҳад. Дар баҳси рӯйкардҳои алоқаманд ба масъалаҳои мазкур нависандагон низ иштирок кардаанд, ки аз ҷумлаи онҳо дар диссертатсия аз Ҷалол Иқромӣ ёд шудааст.

Дар диссертатсияи Қодирова Дилноза Лутфуллоевна дар баробари мувоффақиятҳои назаррас ва бебаҳс баъзе норасоихою иштибоҳот ҳам ба назар

мерасанд, ки бартараф кардани онҳо боиси афзудани хусни рисола хоҳад гардид:

1. Ба назари мо, норасоии асосие, ки дар рисолаи мавриди назар ҷой дорад, ба таври муқоиса баррасӣ нагардидани масъалаҳои нақди адабии мундариҷ дар маҷаллаи “Садои Шарк” бо дигар маҷаллаҳо рӯзномаҳо мебошад. Танҳо дар сурати таҳқиқи қиёсӣ нақши маҷалларо дар инъикоси масъалаҳои нақди адабӣ ва ё инкишоф, ё ин ки таҳаввули нақди адабии тоҷик дар як марҳалаи муайяни таърихӣ (солҳои 70-90 садаи XX) таъйин кардан имкон дошт. Дар ташаккули нақди адабии тоҷик дар садаи гузашта саҳми баъзе рӯзномаҳо ҳам хеле назаррас аст, баъзе нақдҳои мувоҳисавӣ ва тақондиханда маҳз дар чунин рӯзномаҳо ҷой шуда буданд.

2. Дарачаи омӯзиши мавзӯӣ тақмил меҷӯяд. Дар сурати кунунӣ мақоми мунаққидони касбӣ дар ҷараёни нақди адабии давр мушаххас нашудааст. Ҳудуди таҳқиқ дар ин рисола ва рисолаи Ҷ. Ҳамроҳ “Нақди адабии тоҷик дар солҳои 60-80 асри XX” мушаххас нашудааст.

3. Рисола асосан ба таҳқиқи масъалаҳои нақди шеър ва нақди насри бадеӣ бахшида шудааст, ки ҳар кадом дар бобҳои ҷудогона баррасӣ шудаанд. Дар ин замина саволе пеш меояд, ки оё маҷаллаи “Садои Шарк” дар се даҳаи мавриди назари унвонҷӯ оид ба нақди осори сахнавӣ (драма) ягон мавод ҷой накардааст?

4. Дар диссертатсия ҳамаи жанрҳои нақди адабии роиҷ дар ҷараёни нақди адабии солҳои 70-90 садаи XX баррасӣ нагардидаанд, унвонҷӯ танҳо ба мақола ва ҷеҳранигории адабӣ тавачҷуҳ кардааст. Чунонки дар хулосаи диссертатсия омадааст, “дар солҳои 70-90 анвои жанрии рисолаҳо, мақолаҳову тақризҳо, портретҳои эҷодӣ, эссе, китобиёт, мақолаҳои ҷашниву мувоҳисавӣ, суҳбати гирди миз ва монанди ин (?) арзи ҳастӣ карданд, ки онҳо маводи асоси нақди адабӣ (?) буданд” (саҳ. 154). Аммо дар рисола аксари жанрҳои мазкур баррасӣ нагардидаанд.

5. Бо назари интиқодӣ муносибат кардан ба масъалаҳо дар таҳқиқ амали хубест, вале он бояд бар мабноӣ меъёри дақиқ сурат бигирад. Дар диссертатсия муносибати интиқодӣ ба навиштаҳои мунаққидон яқсон нест, дар баҳодихӣ ба фаъолияти баъзе мунаққидон ба зиёдаравӣ роҳ дода шуда ва дар баъзе

мавридҳо аз ҳадди инсоф гузаштан ба назар мерасад. Масалан, навиштаҳои мунаққиди касбӣ ва фаъоли давраҳои мавриди назари унвонҷӯ Атахон Сайфуллоев аксар танқид карда мешавад, магар ин мунаққиди фаъол ва сермахсул дар пешрафти чараёни нақди адабии замон ҳеҷ саҳме нагузоштааст?

6. Дар диссертатсия (саҳ.: 5, 10, 13, 20, 44, 90, 93, 94, 104, 108...) ва афтореферат (саҳ.: 3, 7, 27) баъзан ғалатҳои китобатию имлоӣ ва услубӣ ба назар мерасанд.

7. Дар як маврид номувофиқатӣ дар ирҷоъ ба манбаъ (саҳ. 4) ва баъзан нодида гирифтани асли матлаб ва ё иқтибосеро на аз манбаи асосӣ, балки аз мақолаҳои дигар нақл кардан (саҳ.: 3, 10, 15) ба мушоҳида мерасад. Ин ҳолат аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ба унвонҷӯ шояд сарчашма ва ё манбаи асли дастрас набудааст.

8. Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда аз назари мантиқи баён ва равиши пешниҳод кардани асли матлаб таҳрирталаб ҳастанд.

Норасоӣ ва иштибоҳоти мазкур ислоҳшаванда буда, ба ҳеҷ вачҳ хусну эътибори диссертатсияи Д. Л. Қодироваро коста намесозанд. Диссертатсия дар сурати пешниҳодгардида таҳқиқи комилу анҷомёфта буда, дар сатҳи мақбули илмӣ таълиф гардида, дорои аҳаммиати назарию амалӣ мебошад. Мустақилияти андеша ва ҷасорати бо дидаи интиқодӣ муносибат кардан ба масъалаҳо симои диссертантро ҳамчун муҳаққиқи омода ба кори илмӣ-пажӯҳишӣ муаррифӣ мекунад.

Автореферати диссертатсия (ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ) ва мақолаҳои дар ин мавзӯ чопкардаи муаллиф мазмун ва муҳтавои асосии кори диссертатсиониро инъикос мекунанд.

Хулосаҳои мухтасари диссертатсия, ки бо забонҳои русӣ, тоҷикӣ ва англисӣ дар охири автореферати диссертатсия оварда шудаанд, тибқи талаботи ҷорӣ Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳияи гардида, моҳияти илмии кори мазкурро ба таври фишурда инъикос менамоянд. Диссертатсия ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвои илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти № 505 тасдиқ гардидаанд, пурра ҷавобгӯ мебошад.

Бо таваччух ба мулоҳизаҳои боло чунин меҳисобем, ки диссертатсияи номзодии Кодирова Дилноза Лутфуллоевна дар мавзӯи “Нақши маҷаллаи “Садои Шарқ” дар нақди адабии тоҷикии солҳои 70-90 садаи XX” ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавриди диссертатсияҳои номзадӣ ҷавобгӯӣ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Докори илмҳои филологӣ,
профессор, мудири кафедраи

таърихи адабиёти тоҷики ДМТ Мисбоҳиддини Нарзикул

Суроға:

734025 ҶТ, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 17

Тел: +992 93 600 12 29

Email: hasti70@mail.ru

Имзои М. Нарзикулро таълиқ мекунам:

Сардори Раёсати кадрҳои

ва корҳои махсуси ДМТ

Э. Ш. Тавқиев

06 августи 2019